

радова” (стр. 575–590) Мирјане Р. Обрадовић и Арсенија М. Сретковића представља систематичан осврт на форензичко-лингвистичка истраживања у Србији, али аутори дају и препоруке за будућа истраживања овог типа.

На основу свега изложеног можемо закључити да зборник радова *Злобници, зликовци, чудовишћа, њсихойаџе* представља значајан допринос различитим гранама хуманистичких наука, будући да отвара бројна актуелна и значајна питања која су у вези са појмом зла као основном темом зборника. Зборником је обухваћено тридесет и седам научних радова, а сваки од њих се одликује концизношћу, прецизношћу и уређеном структуром, те тако чланци успевају да се на адекватан начин представе научној публици. Предмет анализе постају различити дискурси: домаћа и светска књижевна дела, филмови, стрипови, друштвене мреже, говори, закони итд., а будући да корпуси обухваћени радовима припадају различитим временима и епохама, можемо рећи да се овај зборник одликује и свеобухватношћу, односно да је *зло* свеприсутно од најранијих дана хуманитета. Сада преостаје да сачекамо следећи, најављени зборник радова овог пројектног циклуса, да нам покаже да се осим *злобника, зликоваца, чудовишћа и њсихойаџа*, свуда налазе и *добри, нормални, њошће* и *њожрѡвовани*.

Мсп Тамара С. МИНИЋ
истраживач-приправник
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
tamara.minic@filum.kg.ac.rs

КОРИДА С КОМФОРМИЗМОМ

Хосе Овехеро, *Еџика суровосџи*, прев. Ана Марковић, Агора, Зрењанин – Нови Сад 2022

Књига есеја Хосеа Овехера, награђена 2012. године наградом Анаграма за најбољи есеј, добила је деценију касније свој одличан и преко потребан превод на српски језик. Полазећи од своје матичне културе, Овехеро укратко представља наклоност Шпаније „ка бизарном, ка будаластим, уврнутим ликовима, ка изразитој суровости која се приказује природно”. Међутим, *Еџика суровосџи* нипошто није само размишљање о традицији суровости на Иберијском полуострву већ је заправо апологија представљања суровости, одбрана трансгресивне и субверзивне књижевности и уметности у свим културама.

Јасно је да ни српска књижевност није отпорна на приказе суровости, те да се стога многи закључци, иако не дефинитивни, до којих Ове-

херо долази могу применити и на канонска дела наше културе. Довољно је подсетити се различитих видова кажњавања опеваних у нашој народној епизи да би се овакве паралеле оправдале. Као што Шпанци имају кориду, пикарске романе пуне свирепости, наши се народни певачи не устручавају да опевају паљење ватре на грудима, „турање змије у њедарца” и ударање клинаца под нокте. И све то само у једној песми. Од уметности са наших простора, Овехеро ће поменути једино Марину Абрамовић и два њена „болна” перформанса – онај када је урезала звезду петокраку на стомак, и други, када је публика имала потпуну слободу да „уради с њом шта год жели”. Упркос томе што не проговара експлицитно о српској књижевности, која му је највероватније и непозната, писац *Есјејшике суровости* проићи ће толико дубоко у саму природу суровости, њеног приказивања и њене етичности да ће се његови општи постулати о етичности приказивања суровости можи применити на већи део нашег канона. Тако је овом књигом несумњиво отворена могућност да се о значењу и вредности књижевног дела говори на основу тога како третира насиље, односно како третира саму стварност. У томе је несумњива вредност ових есеја и њиховог превода код нас.

Сама књига је структурирана толико прецизно да она престаје да буде само „збирка” есеја са истом темом. Настала као резултат Овехеровог учешћа на циклусу конференција о необузданости на Универзитету у Лихају, она се вешто креће од општих судова о насиљу и суровости до њихове анализе у конкретним романима. Први део или први есеј, „Традиција суровости”, јесте кратка повест о суровости у шпанској култури, својеврсна антологија суровости. Готово да нема значајнијег шпанског писца који није неговао традицију суровости, од анонимног аутора *Живоша Лазарчића са Тормеса*, преко Кеведа, Сервантеса, Ваље-Инклана, Селе, Бекера, Галдоса до Виле-Матаса и до самог Овехера, који ће у другом есеју анализирати суровост у свом роману *Микијева лоша година*. Есејиста ће овом позамашном попису имена додати и Гоју и Буњуела, као и стране уметнике у чијем је изразу јак осећај за сурово. Међутим, уводни есеј дубоко јесте укоренен у пишчевој матичној култури, оној која је као жанр увела есперпенто који треба „да изрази трагични смисао шпанског живота преко једне ’системски деформисане естетике” и која је изнедрила посебан стилски правац, тремендизам, који „одликују свирепост, честе сцене насиље, ликови са друштвене маргине”. Фусноте Ане Марковић у великом броју случајева помажу и читаоцу који није упознат са књижевношћу из које Хосе Овехеро потиче да без икаквих потешкоћа разуме све примере којима се аутор служи, а који поткрепљују његове тезе.

Други кратки есеј, насловљен „Делање и приповедање”, прави дистинкцију између суровости у реалности и њеног приказивања у уметничком делу. На крају тог есеја писац врши и веома важну поделу којој

ће и касније бити доследан и на којој заправо почива његова етичка теорија суровости. Постоје, дакле, два начина представљања према реакцији коју треба да изазову код реципијента; прво које „настоји да га промени током рецепције дела или макар када се оно заврши” и друго које одржава поредак и које Овехеро назива „комформистичком суровошћу, која често имплицитно носи морализаторску поруку”. Писца ових есеја ће првенствено занимати прва група уметничких дела, она која у себи не носи одобрено и изнова понављану етичку поенту.

Трећи ће се есеј, „Моћ суровости и суровост моћи”, задржати на другој скупини. Писац ће у њему упутити оштре критике комформистичкој употреби суровости и књижевности чија је једина функција да забави. Навика читања које представља искључиво бег од реалности као последицу изнедрила је такве књиге које нису узнемирујуће на начин који „нам не допушта да останемо исти као пре читања”. У њима често несумњиво има представа насиља, али је њихова функција потпуно другачија од оне коју ће Овехеро у каснијим есејима бранити. У исцрпним поређењима са порнографијом, писац ће закључити да је сврха тих представа суровости „да остваре физички ефекат: да нам повисе адреналин или да изазову узбуђење код уживаоца”. Подсетиће још једном да то „није субверзивно насиље, напротив, оно је смирујуће зато што нам чини подношљивом нашу неподношљиву досаду”. То је пуки конзумеризам у уметности чија је једина сврха производња безболних садржаја, чак и оних који имају анестетичко дејство на читаоца, гледаоца или слушаоца. У истом есеју, шпански есејиста разматраће односе између владајућих система и приказивања суровости. Тако ће закључити да није постојао „ниједан диктатор без свите песника, задужених да утичу на преображај свести којим се злочини претварају у јуначка или барем неопходна дела”. Насиље се оправдава и доживљава као неопходно у борби против зла, а писац ће представи суровости нужно додати и лицемерну, али ипак морализаторску примесу. С друге стране, и демократски режими биће комформистички у својим представама суровости, односно они ће одбацивати „оно насиље које држава не одобрава”. Са дозом цинизма Овехеро критикује свако произвољно приказивање суровости које за циљ нема да изазове нелагоду код прималаца. Суровост је, потпуно хипокритски, само средство којим се добри користе. „Које олакшање” – написаће на крају аутор и прећи ће на оно суровост коју једино разуме као етичку.

Централни есеј по ком је и читава књига насловљена уједно је и најдужи. Он представља и највећу одбрану оне суровости у уметности коју Овехеро назива етичком и коју дефинише као етику „у смислу да намерава да преобрази читаоца, да га натера да преиспита своје вредности, своја веровања, свој начин живота”. То више није уметност која је у границама очекиваног. Као једну од главних особина суровости,

писац ће разумети неизвесност, која не репродукује „лажне истине” већ која од њих „одучава”. Уз радикалан став да „нема фикционалног дела које се обраћа искључиво интелекту”, писац есеја ће закључити да она комформистичка дела код читалаца произведе само дозвољена осећања и она доказују да „је читање, баш као и писање, постало безазлено”. Као битну одлику савремене књижевности шпански есејиста види њену пацификацију. Уметност више није чин побуне. Управо због тога, он и пише ову књигу у којој оправдава и велича сурову књижевност, ону која „не подражава”, већ ону која „се противи”. Директан повод есејима је пак била негативна реакција на Овехеров роман *Миџејева лоџа њодина* и коментар да је роман „непотребно суров”. Међутим, сам ће писац објаснити да „сурови аутор често не пренаглашава већ показује искључиво један вид стварности, издваја га од осталих”.

Битан део есеја посвећен је и питању судбине трансгресивне књижевности. Наводећи одређене примере из историје књижевности, писац закључује да су романи чији су јунаци хомосексуалци, попут Екаудовог *Ескал-Виџора* или жене које крше устаљене обичаје, као што је случај у *Ани Карењиној* и *Госпођи Бовари*, једноставно изгубили свој трансгресивни карактер. То је последица тога што је „преступ постао консензус, модерна вредност, опште место”. Табуа је све мање и њихово присуство у књижевности је сензационалистичко. Ипак, Овехеро упозорава на то да трансгресивна и сурова књижевност „имају утолико краткотрајније дејство што је пролазнија тема којом се баве”. Аутор подсећа и на то да су и политичке институције и сам морал подложни променама и да једино „књиге које се немилосрдно обрушавају на суштински људска питања [...] теже томе да очувају свој активни принцип током векова”. Такав је, мисли писац, и Кафка, чијим цитатом почиње *Еџика суровост* и који је дубоко уткан у сва проматрања о насиљу у уметности. Као закључак у размишљањима о будућности сурове књижевности, изводи се закључак да она иде „ако не ка томе да нестане, а оно ка све већој маргиналности”.

Пети део књиге представља анализу природе суровости у „седам сурових књига”. Прва од њих је роман *Бродоградилци* уругвајског писца Хуана Карлоса Онетиа. Његова окрутност огледа се у његовом отвореном крају, који је директни напад на читаоца, јер „га враћа из сигурног света књига у стварни живот од којег је желео да побегне”. Други је роман *Крвави меридијан* америчког писца Кормака Макартија, која је сурова јер разобличава епску оправданост насиља. У њој се епске вредности жртве и заједнице потпуно нарушавају у бруталним описима живота на америчко-мексичкој граници. Трећа сурова књига је *Заслепљеност* немачког писца Елијаса Канетија, роман суров по својој поруци да „нас књиге не спасавају”. Он је суров и у свом претеривању и према добромислећим читаоцима, како Овехеро саркастично назива „политички коректне читаоце”, због чега Канети постаје један од оних сурових

аутора „којима се одвећ омилио бич”. Четврта књига коју аутор анализира је *Прича о оку* француског мислиоца Жоржа Батаја. Преиспитијући њену вредност, закључује да се, ако она постоји, налази у „радости прекорачења граница”. Њена суровост је садржана у „брисању сваког достојанства”. Пета и шеста су романи аустријске књижевнице Елфриде Јелинек, *Пожуда* и *Пијанисџикиња*. Овехеро суровост списатељице која је често на мети негативне критике проналази у њеној тишини пред деструкцијом породице која је „последње уточиште”. У суровом ћутању у нефункционалним и изопаченим породицама свој живот проводе јунаци који уносе нелагоду, управо зато што „особе које највише мрзимо јесу оне које личе на нас”. Јелинек својим романима читаоца потпуно изводи из зоне комфора и тера га да преиспита себе. Последња сурова књига је роман *Време тишине* шпанског аутора Луиса Мартина Сантоса. Тиме шпански есејиста прави и симболички круг у својој књизи, која и отпочиње и завршава се у шпанској култури. Окрутност *Времена тишине* Овехеро проналази у „хладном односу према ликовима који се батргају и пате као животиње и које главни јунак вивисецира без икаквог саосећања”. Као једина могућност побуне у злом свету разуме се једино смех, опониран истини која је „толико пут препродавана и злоупотребљена”, онај смех који „ће вас ослободити”.

У кратком закључку књиге, Хосе Овехеро ће још једном дефинисати суровог писца као оног који „не нуди сигурност, тај симптом менталне лењости, већ управо супротно”. Апологију сурове књижевности и њену иманентну етичку компонентну види у томе што она не подражава реалност, већ читаоца жели од ње „одучити”. Свестан да је „култура” институционализовала гротеску и суровост као савршено прихватљиве начине уметничког израза и чак их користи као аргументе за бољу продају”, Хосе Овехеро се залаже за ону суровост која није у служби капитала и која пре изазива метаморфозу читаоца неголи славу аутора. Нажалост, сам аутор *Еџике суровости* је свестан да је такве књижевности, која је спремна да „песницом размрска онај професионални осмех с којим нам кажу да се смиримо, да будемо позитивни” све мање. Осим што је добар херменеутички кључ за истраживања бројних књижевних дела, Овехерова *Еџика суровости* је и веома успешно самостално дело, писано лаким, разумљивим језиком са дубоким ослоном у есејистичкој традицији како Шпаније тако и светске књижевности. Сам закључак есеја је суров. Након толико побројаних разлога да се сурова књижевност боље разуме, читалац сазнаје да је она пред истребљењем. И, заиста, Овехерова књига је збирка дубоко сурових есеја и после њих читалац који брине за судбину књижевности у постиндустријском, конзумеристичком и комформистичком свету не може остати непромењен.

Лазар БУКУМИРОВИЋ